

«مختصری درباره قلعه یزدگرد در دوره اسلامی و شرح ۱۹ سکه تازه کشف‌شده در آن»

چکیده

«قلعه یزدگرد» یکی از مجموعه‌های بسیار مهمی است که اطلاعات ارزشمندی در زمینه تاریخ معماری ایران زمین در اختیار ما قرار می‌دهد. این مجموعه برخلاف نامش تنها کارکرد «قلعه» را نداشته، بلکه مجموعه‌ای از بناهای یادمانی، مذهبی و دفاعی است. بنیان این مجموعه که متشکل از چندین بناست، در اواخر دوره اشکانی و به عبارتی صریح‌تر در اواخر سده دوم و اوایل سده سوم میلادی نهاده شده و تا سده‌های میانه اسلامی همچنان مورد سکونت و استفاده قرار گرفته است. ۱۹ عدد سکه مذکور توسط یکی از اهالی منطقه هنگام کشاورزی، در محوطه «قلعه یزدگرد» به صورت اتفاقی در کنار کانال آب کشف شد. این سکه‌ها هرچند معدود هستند، ولی تا حدودی نشان می‌دهند که در مناطق غربی ایالت جبال، خصوصاً نواحی کرمانشاه، که در آن زمان آنچنان ضرابخانه مهم و فعالی نداشته، سکه‌های ضرب چه شهرهایی استفاده می‌شده است. علاوه بر آن، در این پژوهش، خوانش کامل متن سکه‌ها، اسامی خلفا و حکام، محلی ضرب و توضیح برخی از اسامی صاحب‌منصبان و فرماندهان دوران عباسی که بر سکه‌ها آمده، انجام شده است.

واژه‌های کلیدی: قلعه یزدگرد، بان زرده، دوره اسلامی، سکه‌شناسی، ریجاب.

۹

باستان‌شناسی، سال نهم و زمستان، شماره ۳، ۷

۱. مقدمه

که محل دفن بابایادگار است به نام «سرای زرد یزدجردی» نام می‌برد (گلزاری و جلیلی: ۱۴۱؛ نظری، ۱۳۹۲: ۲۶). در ذیل علاوه بر پرداختن به محوطه‌ها و آثار دوره اسلامی، تعدادی از سکه‌های اسلامی کشف‌شده در این منطقه که خود آثاری به‌جامانده از آن دوران محسوب می‌شوند نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد.

شهرستان دالاهو و مناطق و روستاهای آن آثار فراوانی از دوران پیش‌از اسلام را در خود جای داده است که می‌توان به بانمزاران، قلعه گه، قلعه و برج خاموشی، پل دروازه، بهشت و دوزخ، آتشکده، قلعه بان زرده، قلعه یزدگرد سوم، گچ‌گنبد، پل دروازه، آتشپزخانه و... اشاره کرد. آثار و محوطه‌های دوران اسلامی در آن منطقه نسبت به آثار دوران پیش‌از اسلام کمتر هستند و کمتر نیز به آنها پرداخته شده است. از منطقه «بان زرده» و مجموعه یادمانی «قلعه یزدگرد» تا سال ۹۳۳ هجری قمری در هیچ متنی نام برده نشده است (نظری، ۱۳۹۲: ۲۶). یوسف مرادی، باستان‌شناس، معتقد است: داستان اطلاق نام یزدگرد به این مجموعه به دلیل ارادت خاص اهالی محل به یزدگرد سوم، آخرین پادشاه ساسانی بوده است و از لحاظ تاریخی هیچ ارتباطی با آن پادشاه ندارد. مردم محلی معتقدند امام حسین (ع) با شهربانو، دختر یزدگرد سوم ازدواج کرده است. قدیمی‌ترین اشاره به نام قلعه یزدگرد در وقف‌نامه‌ای به تاریخ ششم رجب المرجب سال ۹۳۳ هجری قمری تنظیم شده و در آن امیر قمارالدین یکی از امیران گرد منطقه ذهاب قسمتی از املاک خود را وقف بر بقعه بابایادگار می‌کند و از بان زرده فعلی

۲. قلمرو جغرافیایی قلعه یزدگرد

مجموعه آثار تاریخی «قلعه یزدگرد» در روستای «بان زرده» از توابع شهرستان دالاهو استان کرمانشاه و در ۴۵ درجه و ۵۷ دقیقه طول و ۳۴ درجه و ۳۳ دقیقه عرض جغرافیایی واقع است. قلعه یزدگرد در واقع، تنها نام یکی از دژهای تأسیسات دفاعی گسترده‌ای است که تمامی مجموعه را در برمی‌گیرد، این دژ همچون چند نمونه مشابه، فراز ستیغ یکی از کوه‌های مشرف بر روستای بان زرده بنا شده و به‌خاطر تسهیل توصیف، به تمامی محوطه اطلاق شده است. وسعت محوطه‌ای که این مجموعه در آن پراکنده است به ۴۰ کیلومتر مربع می‌رسد. (نظری، ۱۳۹۲: ۲۶) جای‌دار، گچ‌گنبد و محوطه میدان از جمله آثار شاخص این مجموعه وسیع است.

۱. مصاحبه منتشر نشده با جناب آقای دکتر یوسف مرادی.

۴. آثار و محوطه‌های اسلامی قلعه یزدگرد

۱.۴. مقبره بابایادگار

یکی از بقاع متبرک پیروان آیین اهل حق بقعه معروف به «بابایادگار» است که در قریه بان زرده، نزدیک قلعه معروف یزدگردی قرار دارد. اهل حق، بابایادگار را مظهر روح امام حسین (ع) می‌دانند (گلزاری و جلیلی، ۱۳۴۷: ۱۴۱).

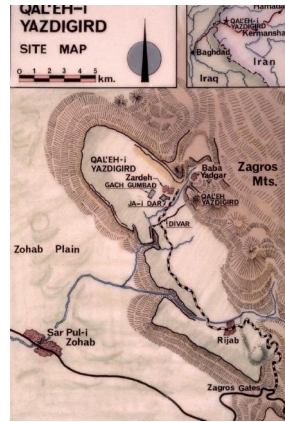
«بقعه بابایادگار» بر بالای تیغه بلندی از کوه «گرا» که دره‌ای عمیق و پوشیده از درختان جنگلی، حاشیه آن را به صورت پرتگاهی مخوف قطع کرده، واقع شده است. از نظر معماری این بنا از یک اتاق چهارضلعی با گنبدی مخروطی شکل و یک پیش‌فضا یا کفش‌کن که به شکل سایه‌بانی چسبیده به دیوار ورودی بقعه و دو ستون در بخش بیرونی، تشکیل شده است (نظری، ۱۳۹۲: ۳۳). سطوح داخلی و خارجی این بنا به وسیله ملات گچ، آندود شده است. فیلیوش‌های این بنا در تمام بناهای اسلامی منطقه بان زرده و به ویژه در آرامگاه‌های گورستان ابودجانه دیده می‌شود (همان: ۳۴). گلزاری عقیده دارد هویت حقیقی «بابایادگار» مانند دیگر مشایخ اهل حق به تحقیق معلوم نیست، ولی از آنجاکه غالب این مشایخ در اوایل حکومت صفویان زندگی می‌کرده‌اند ردپایی در تاریخ از آنان می‌توان سراغ کرد. مطلب قابل‌ملاحظه این است که این مشایخ غالباً در نوار مرزی ایران و عثمانی به ترویج مذهب اهل حق که درست نقطه مقابل معتقدات ساکنان قلمرو عثمانیان بوده، اشتغال داشته‌اند (گلزاری و جلیلی، ۱۳۴۷: ۱۴۱).

تصویر ۲: نمایی از مقبره بابایادگار (منبع: نگارنده)

۲.۴. بان گنبد

در شرق مجموعه قلعه یزدگرد، روستای «بان گنبد» قرار دارد. در نزدیکی این روستا محوطه‌ای قرار دارد که براساس بررسی‌های انجام‌شده و سفال‌های سطحی به دست آمده از آن، احتمالاً مربوط به دوره سلجوقی تا صفویه است. در این بررسی‌ها شمار زیادی سفال مشابه سفال سلطان‌آباد مربوط به قرن هفتم و هشتم هجری از نوع سفال با نقش سیاه در زیر لعاب فیروزه‌ای جمع‌آوری شد. شمار این سفال‌ها در دیگر نقاط حوزه بان زرده به فراوانی بان گنبد نیست (نظری، ۱۳۹۲: ۳۳).

تصویر ۱: نقشه منطقه قلعه یزدگرد

منبع: سایت دانشگاه هنر تورنتو، "University of Toronto"

۳. پیشینه پژوهشی و کاوشگران قلعه یزدگرد

حفاری‌هایی که توسط باستان‌شناسان در دهه‌های پیشین در قلعه یزدگرد انجام شده، بیشتر حول محوطه‌های دوران پیش از اسلام بوده است. «سر هنری کرسویک رولینسن»^۱ نخستین پژوهشگری است که از قلعه یزدگرد بازدید کرده است. اولین بررسی باستان‌شناختی در این مجموعه در سال ۱۹۶۵ میلادی توسط موسسه مطالعات ایرانی بریتانیا به سرپرستی «ادوارد کیل»^۲ انجام گرفت. این کاوش‌ها پس از یک وقفه، مجدداً از سال ۱۹۷۵ میلادی (برابر ۱۳۵۴ هجری خورشیدی) آغاز شد و تا سال ۱۹۷۹ میلادی (برابر ۱۳۵۸ هجری) ادامه یافت که عمدتاً در محدوده معروف به گچ گنبد/میدان متمرکز بود (آذرنوش، ۱۳۸۷: ۷۱) کیل، پیش از آغاز کاوش‌ها، تاریخ سده پنجم میلادی، عصر ساسانی، را برای تمامی این آثار پیشنهاد کرده بود (Keall, 1967: 99-121) اما پس از نخستین فصل کاوش به این نتیجه رسید که بخش عمده این آثار از اواخر دوره اشکانی است (Keall, 1975: 386-387).

«کیل» سفال‌هایی از دوره اسلامی از محوطه جای‌دار به دست آورده که آنها را با احتمال متعلق به دوره عباسی می‌داند (نظری، ۱۳۹۲: ۳۰، ۱۳۹۲: ۳۰). این حوزه بعد از انقلاب اسلامی به دلیل اهمیت فرهنگی، جغرافیایی و قرارگیری بر سر راه خراسان به بغداد، دوباره توجه باستان‌شناسان را به خود جلب کرد و باعث ازسرگیری فعالیت‌های باستان‌شناختی در این حوزه شد که از آن جمله می‌توان به بررسی خانم «مژگان خان مرادی» در سال ۱۳۸۶، کاوش‌های فصل نخست سال ۱۳۸۷-۱۳۸۶ مرحوم «مسعود آذرنوش»، کاوش‌های سال ۱۳۸۹-۱۳۸۸ آقای «ناصر نوروززاده چگینی» و بررسی انجام شده در سال ۱۳۸۹ آقای «رزم‌پوش» اشاره کرد (نظری، ۱۳۹۲: ۲۶ و ۲۷). چند کاوش نیز در سال‌های اخیر توسط آقای یوسف مرادی در این محوطه انجام گرفته است.

1. Sir Henry Creswicke Rawlinson.
2. Edvard J. Keall.

گورستان آبودجان ۹ کیلومتری قلعه یزدگرد قرار دارد؛ این گورستان مربوط به سده‌های میانه و متأخر دوران‌های تاریخی پس از اسلام است و در دهستان بان زرده، ۷۰۰ متری شمال غربی روستای باباجان واقع شده که در فهرست آثار ملی نیز ثبت شده است. این گورستان سه هکتاری با بناهای جالب در سمت راست جاده دیده می‌شود. باستان‌شناسان تعداد گورهایی را که داخل این قبرستان تاریخی وجود دارد، حدود ۶۵۰۰ گور اعلام کرده‌اند (ایسنا، ۱۳۹۹) البته تعداد زیادی از آنها قبور متأخر هستند. روی برخی از سنگ‌ها نقوش گیاهی، اسلیمی، حیوانی، شمشیر، نیزه و انسان سواره حکاکی شده است. همچنین نقش الهه نیکه (ایزدبانوی پیروزی) که فرشته‌ای بالدار و از خدایان یونان باستان است و نمونه آن روی سردر طاق‌های طاق‌بستان نقش بسته نیز روی برخی از سنگ قبرهای آبودجان دیده می‌شود (همان).

تصویر ۳: نمایی از گورستان و مقبره آبودجان (منبع: نگارنده)

در تذکره وی چنین نوشته‌اند که آبودجان انصاری یا «سماک بن خرشه» از طایفه «اوس» از نزدیکان «سعد بن عباده»، از بزرگان صحابه و دلاوران عرب، بود. وی در جنگ «بدر» و «احد» و دیگر غزوات نبی اکرم (ص) حاضر بوده است (گلزاری و جلیلی، ۱۳۴۷: ۱۴۰).

در گنبد رجال چون «الاصابه» و «اسد الغابه»، از آبودجان یاد شده و سرانجام او را در جنگ «یمامه» یادداشت کرده‌اند که پس از زد و خورد با پیروان «مستقیمه کذاب» در باغی محصور به شهادت رسید (همان: ۱۴۱).

گلزاری عقیده دارد: انتساب این قبر به آبودجان بسیار بعید به نظر می‌رسد و می‌نویسد: «به طوری که می‌دانیم در این نواحی قبور دیگری نیز به بزرگان و صحابه منسوب هست در حالی که صحت آنها مشکوک می‌باشد، مانند انتساب قبر «ویس نازار» به اویس قرنی، زاهد معروف که در جنگ «صفین» کشته شده است» (همانجا).

تصاویر ۴ و ۵: نمایی مقبره آبودجان (منبع: نگارنده)

۴.۴. مسجد عبدالله بن عمر

بنای اسلامی دیگری که البته نه در محوطه قلعه یزدگرد، بلکه در ۱۵ کیلومتری آن، در شهر ریجاب، از توابع شهرستان دالاهو واقع شده، «مسجد عبدالله بن عمر» است. محققین بر این عقیده‌اند که این بنا ظاهراً از ابنیه‌های قبل از اسلام بوده که در روزگار اسلامی به مسجد تبدیل شده است (گلزاری و جلیلی، ۱۳۴۷: ۱۵۳). بنای این مسجد را به «عبدالله بن عمر»، فرزند خلیفه دوم مسلمانان نسبت می‌دهند (همان). محراب مسجد برخلاف تمام مساجد اسلامی از دیوار جنوبی بیرون نیامده است، بلکه به وسیله گچ‌بری به دیوار مسجد اضافه شده و کاملاً از دیوار متمایز است (همانجا). سبک معماری مناره مسجد که مدت‌ها بعد از بنای مسجد ساخته شده شباهتی به برج‌های خاموشی عموماً و به خصوص به برج خاموشی ریجاب دارد (همان: ۱۵۴).

۵. مشخصات و شرح سکه‌های یافت شده

۱۹ عدد سکه یافت شده همگی از جنس نقره و با ارزش اسمی «درهم» هستند که سلسله‌های آن به تفکیک شامل یک عدد اموی، ۱۷ عدد عباسی و یک عدد طاهریان است. فاصله زمانی بین قدیمی‌ترین و جدیدترین آنها ۱۲۴ سال است که اگر یک عدد سکه اموی را در نظر بگیریم حداکثر بازه زمانی بین آنها ۸۴ سال می‌شود که در کشف انبوه سکه به صورت یکجا، بازه طبیعی‌ای است. تصاویر و مشخصات سکه‌ها به ترتیب تاریخ ضرب آنها در انتهای این مقاله قرار گرفته است.

۶. نتیجه

آثار موجود در مجموعه «قلعه یزدگرد»، چه از دوران پیش از اسلام و چه از دوران اسلامی، اطلاعات ارزشمندی در زمینه تاریخ معماری ایران زمین در اختیار ما قرار می‌دهد؛ علاوه بر آن با بررسی دقیق تغییر و تحولات تاریخی، سیاسی و اجتماعی ایران در طول ادوار، می‌توان عوامل شکل‌گیری اصول اعتقادات اهل حق را به وضوح مشاهده کرد و رد پای اصول اولیه دین زرتشت را در این آیین یافت. همچنین تأثیرات این تغییر و تحولات روی معماری برخی از بناها نیز قابل مشاهده است.

در مورد سکه‌های کشف شده باید گفت، باتوجه به محل ضرب آنها که تقریباً یک سوم ضرب شهرهای ناحیه عراق عرب مانند مدینه السلام (بغداد) و بصره، یک سوم آنها ضرب شهرهای مهم ایالت جبال مانند محمدیه (ری) و اصفهان و یک سوم باقیمانده نیز ضرب شهرهای ایالت خراسان از جمله سمرقند و بلخ و معدن‌النشاش و چند شهر در نزدیکی آن ایالت مانند زرنج و کرمان هستند، می‌توان نتیجه گرفت تأکید چندانی بر استفاده و رواج سکه‌هایی با محل ضربی خاص در نواحی کرمانشاه آن زمان وجود نداشته است و درهم‌های رایج عباسی از هر ضرابخانه‌ای که خروجی بیشتری داشته می‌توانسته مورد استفاده قرار

بگیرد. اگرچه به دلیل محدود بودن سکه‌ها، شاید نتوان به استنتاجی قوی رسید ولی همین تعداد نیز می‌تواند تا حدودی نشان دهد که در مناطق غربی ایالت جبال خصوصاً ناحیه کرمانشاه که در آن زمان آنچنان ضرابخانه مهم و فعالی نداشته، سکه‌های ضرب شهرهای مهمی

که ضرابخانه‌های آنها خروجی بالایی داشته‌اند، استفاده می‌شده است و برای معاملات، بیشتر «وزن» و «ارزش اسمی» سکه مطرح بوده است؛ وجود سکه‌ای از سلسله طاهریان در این منطقه که جزء قلمرو آنها نیز محسوب نمی‌شده می‌تواند گواهی بر این ادعا باشد.

توضیحات	پشت سکه	روی سکه	تصاویر
درهم اموی، ضرب شده در دوران خلافت ولید بن عبدالملک جنس: نقره وزن: ۲'۸۰ گرم.	متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمناذرفی سنه اربع و تسعين. [۹۴]	متن: الله احد الله الصمد لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفوا احد حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون.	 تصویر ۱
درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت سفاح جنس: نقره وزن: ۲'۴۸ گرم.	متن: محمد رسول الله حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون.	متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بالبصره سنه اربع و ثلثین و مئه. [۱۳۴]	 تصویر ۲
درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت منصور جنس: نقره وزن: ۲'۸۸ گرم.	متن: محمد رسول الله حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون.	متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بالبصره سنه ثمان و ثلثین و مئه. [۱۳۸]	 تصویر ۳
درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت منصور جنس: نقره وزن: ۲'۸۵ گرم.	متن: محمد رسول الله بخ یخ حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون.	متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدينه السلام سنه ست و خمسين و مئه. [۱۵۶]	 تصویر ۴
درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت مهدی جنس: نقره وزن: ۲'۹۰ گرم منظور از محمد، محمد بن سلیمان (رضایی یاغ‌بیدی، ۱۳۹۳: ۱۳۳۲) حاکم بصره است.	متن: محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم الخلیفه المهدی / محمد حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون.	متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بالبصره سنه ستین و مئه. [۱۶۵]	 تصویر ۵
درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت مهدی جنس: نقره وزن: ۲'۸۶ گرم.	متن: محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم الخلیفه المهدی حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون.	متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بالمحمدیه سنه احدى و ستین و مئه. [۱۶۱]	 تصویر ۶
درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت مهدی جنس: نقره وزن: ۲'۸۴ گرم.	متن: محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم الخلیفه المهدی حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون.	متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بکرمان سنه ست و ستین و مئه. [۱۶۶]	 تصویر ۷

۱. متاخر نام شهری در نواحی اهواز است (یعقوبی، ۱۳۸۷: ۴۱).

<p>درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت هادی جنس: نقره وزن: ۲٫۸۶ گرم نام ابراهیم که به صورت مقطوع نوشته شده ابراهیم بن ذکوان خراتی، وزیر هادی است (رضایی باغبیدی، ۱۳۹۳: ۱۳۳).</p>	<p>متن: ابر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم الخلیفه الهادی هیم حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون.</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدینه السلام سنه و سبعین و مئه. [۱۷۰]</p>	 <p>تصویر ۸</p>
<p>درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت هارون الرشید. جنس: نقره وزن: ۲٫۵۳ گرم منظور از یزید، یزید بن حاتم مهلبی، حاکم افریقیه است.</p>	<p>متن: ب محمد رسول الله [یزید] حاشیه: [محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون]</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بالعباسیه سنه [۱۷۱] احدی و سبعین و مئه</p>	 <p>تصویر ۹</p>
<p>درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت هارون الرشید جنس: نقره وزن: ۲٫۹۳ گرم یحیی بن خالد برمکی وزیر هارون الرشید و بهلول احتمالاً یکی از مسئولان ضرابخانه (رضایی باغبیدی، ۱۳۹۳: ۱۳۴)</p>	<p>متن: یحیی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم الخلیفه الرشید بهلول حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بالمحمدیه سنه ثلث و سبعین و مئه [۱۷۳]</p>	 <p>تصویر ۱۰</p>
<p>درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت هارون الرشید. جنس: نقره وزن: ۲٫۷۸ گرم منظور از جعفر، جعفر بن یحیی برمکی، یکی از وزاری ایرانی دربار هارون الرشید است.</p>	<p>متن: محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم الخلیفه الرشید جعفر حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدینه زرنج سنه سبع و سبعین و مئه [۱۷۷]</p>	 <p>تصویر ۱۱</p>
<p>درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت هارون الرشید جنس: نقره وزن: ۲٫۷۹ گرم منظور از جعفر، جعفر بن یحیی برمکی، یکی از وزاری ایرانی دربار هارون الرشید است.</p>	<p>متن: محمد رسول الله مما امر به الامیر الامین محمد بن امیرالمومنین/جعفر حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدینه السلام سنه ثمنین و مئه [۱۸۰]</p>	 <p>تصویر ۱۲</p>
<p>درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت هارون الرشید جنس: نقره وزن: ۲٫۷۰ گرم</p>	<p>متن: و محمد رسول الله مما امر به الامیر المامون عبد الله بن امیرالمومنین ولی و لی عهد المسلمین بخ حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدینه بلخ سنه ست و ثمنین و مئه [۱۸۶]</p>	 <p>تصویر ۱۳</p>

<p>درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت هارون الرشید جنس: نقره وزن: ۲'۸۳ گرم علی معاصر هارون الرشید (رضایی باغبیدی، ۱۳۹۳: ۶۵۳) که احتمالاً والی خراسان، علی بن عیسی بن ماهان است و نصر نیز احتمالاً نصر بن سعد است (همان: ۶۶۳)</p> <p>خراسان، علی بن عیسی بن ماهان است و نصر نیز احتمالاً نصر بن سعد است (همان: ۶۶۳)</p>	<p>متن: علی محمد رسول الله مما امر به الامیر المامون عبد الله بن امیرالمومنین ولی ولی عهد المسلمین النصر حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمعدن الشاش سنه تسع و ثمنین و مئه [۱۸۹]</p>	 <p>تصویر ۱۴</p>
<p>درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت امین جنس: نقره وزن: ۲'۵۱ گرم الفضل = فضل بن ربیع (رضایی باغبیدی، ۱۳۹۳: ۱۳۷) از وزرای عباسیان است.</p>	<p>متن: لله محمد رسول الله مما امر به الامام المامون امیرالمومنین الفضل حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدینه سمرقند سنه سبع و تسعین و مئه [۱۹۷]</p>	 <p>تصویر ۱۵</p>
<p>درهم عباسی، ضرب شده توسط مأمون در دوران خلافت امین (سکه در دوران درگیری های بین امین و مأمون ضرب شده است) جنس: نقره وزن: ۲'۸۸ گرم منظور از هرثمه، هرثمه بن اعین، یکی از فرماندهان دوران هارون الرشید و مأمون است.</p>	<p>متن: لله محمد رسول الله هرثمه حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدینه اصبهان سنه سبع و تسعین و مئه [۱۹۷]</p>	 <p>تصویر ۱۶</p>
<p>درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت مأمون جنس: نقره وزن: ۲'۹۴ گرم منظور از ذوالریاستین، فضل بن سهل سرخسی، وزیر مأمون است</p>	<p>متن: لله محمد رسول الله ذوالریاستین حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدینه اصبهان سنه تسع و تسعین و مئه [۱۹۹]</p>	 <p>تصویر ۱۷</p>

<p>درهم طاهریان، ضرب شده در دوران حکومت طلحه بن طاهر، دومین امیر طاهری جنس: نقره وزن: ۲٫۹۷ گرم</p>	<p>متن: لله محمد رسول الله طلحه حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه خارجی: لله الامر من قبل ومن بعد، ویومئذ یفرح المؤمنون بنصر الله حاشیه داخلی: بسم الله ضرب هذا الدرهم بالمحمدیه سنه عشره ماتین [۳۱۵]</p>	 <p>تصویر شماره ۱۸</p>
<p>درهم عباسی، ضرب شده در دوران خلافت مأمون جنس: نقره وزن: ۲٫۹۹ گرم</p>	<p>متن: لله محمد رسول الله حاشیه: محمد رسول الله ارسله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله ولو کره المشرکون</p>	<p>متن: لا اله الا الله وحده لا شریک له حاشیه خارجی: لله الامر من قبل ومن بعد، ویومئذ یفرح المؤمنون بنصر الله حاشیه داخلی: بسم الله ضرب هذا الدرهم بمدینه سمرقند</p>	 <p>تصویر شماره ۱۹</p>

هجری قمری، تهران: وزارت فرهنگ و هنر. نظری، سامر. (۱۳۹۲)، «مطالعه و گونه‌شناسی سفال‌های اشکانی به دست‌آمده از کاوش‌های قلعه یزدگرد و دشت سرپل ذهاب»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد باستان‌شناسی گرایش عمومی، اصفهان: دانشگاه هنر، دانشکده مرمت. * یعقوبی، احمد بن اسحاق (۱۳۸۷). البلدان، ترجمه محمدابراهیم آیتی، چاپ پنجم، تهران: علمی فرهنگی.

<https://www.isna.ir/news/99091712806>
<https://qalehyazdigird.artsci.utoronto.ca>
 Keall, E.J. 1967. Qaleh-I Yazdigird: A Sasanian Place Stronghold in Persian Kurdistan. IRAN V: 121-99.
 1975. Qaleh-I Yazdigird: First season of Excavation, 1975. in Proceeding of the Fourth Annual Symposium on archaeological Research in Iran (November 1975). Tehran: Iranian Center for Archaeological Research. 390-380.
 Keall, E.J. 1977. Qaleh-I Yazdigird: The Question of its Date. IRAN 20-1: 15.

تصویر ۶: تصویری کلی از سکه‌های کشف‌شده. منبع: نگارندگان

منابع:

* آذرنوش، مسعود. (۱۳۸۷)، گزارش‌های فصل نخست (دور دوم) قلعه یزدگرد ۱۳۸۶-۱۳۸۷ (منتشر نشده).
 * رضایی باغبیدی، حسن. (۱۳۹۳)، سکه‌های ایران در دوره اسلامی از آغاز تا برآمدن سلجوقیان، تهران: سمت.
 * کیل، ادوارد. (۱۳۶۷)، «نگاهی به معماری یادمانی قلعه یزدگرد»، مترجم: بهروز عمرانی، فصلنامه اثر، شماره ۲۵، فروردین ۱۳۶۷، صص ۱۹۳-۱۵۲.
 * گلزاری، مسعود؛ جلیلی، محمدحسین. (۱۳۴۷)، کرمانشاهان باستان از آغاز تا آخر سده سیزدهم